

Manfred Jähnichen

**HRVATSKA KNJIŽEVNOST U
NJEMAČKOJ DEMOKRATSKOJ REPUBLICI**

(Napomena o genetičkim odnosima i
tipološkim analogijama)

0. U ovom ću napisu iznijeti neka razmišljanja o navedenoj tematici koja se odnose kako na genetičke odnose tako i na tipološke, osobito pak na društveno i književno-tipološke analogije. S obzirom na činjenicu da se ovdje ne nalazimo na simpoziju koji bi se bavio posebnim hrvatsko-njemačkim književnim vezama, i da je vrijeme ograničeno, iznijet ću svoja razmišljanja u obliku teza.

1. Kad istražujemo kako se hrvatska književnost recipira u NjDR, moramo poći od činjenice da se to posredovanje i prije i sada obavljalo u sklopu jugoslavenskih književnosti. To između ostalog osobito jasno pokazuju tri antologije pripovjedača koje su izašle u NjDR: 1966. *Jugoslawische Erzähler*, 1969. *Moderne jugoslawische Prosa* i 1972. *Jugoslawische Erzählungen*, u kojima su četiri glavne slavenske književnosti u SFRJ predstavljene u složnom jedinstvu i ravnopravno u skladu s njihovim umjetničkim tekovi-

nama na primjerima karakterističnih ličnosti. Možemo dakle kazati da se u osnovi recipiranja jugoslavenskih književnosti u NjDR nalazi, u odnosu na njihove pojedinačne sastavne dijelove, onaj aspekt koji odgovara državnom načelu Jugoslavije, tj. aspekt bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda. Takva koncepcija koja se primjenjuje i prilikom recipiranja drugih književnosti iz mnogonacionalnih država, npr. iz Sovjetskog Saveza, ni u kom slučaju ne negira samostalnost pojedinih sastavnih dijelova, tako ovdje npr. hrvatske književnosti; to dolazi do izražaja u pretežno instruktivnim predgovorima i pogovorima spomenutim antologijama i drugim prevedenim djelima.

Samo što se takvim postupkom kao primarni aspekt naglašava ono opće, tj. društveno a time i državopolitičko jedinstvo, dok se samostalni razvitak pojedinih kultura, kako u prošlosti tako i putem uzajamnih utjecaja i prožimanja danas, pojavljuje kao sekundarni aspekt. Držim da je to načelno opravdano, štoviše nužno, pogotovo stoga što se i prije 1945. ova diferencijacija među pojedinim jugoslavenskim književnostima, a time i kulturama, pri prijenosu u njemački koristila kao jedna od mogućnosti njihovog nerijetko političkog konfrontiranja.

2. Trebalo bi prema tome, kad govorimo o recipiranju hrvatske književnosti u NjDR, najprije ustanoviti kakav je njezin udio u sklopu jugoslavenskih književnosti, pa tek onda odrediti veličinu njezinog posebnog doprinosa. To je, da tako kažemo, modificirani izraz dijalektike između nacionalnog i internacionalnog u književnom procesu prihvaćanja koji je ovdje uvjetovan a istodobno i ograničen načelom mnogonacionalnosti Jugoslavije.

Taj se odnos hrvatske književnosti prema sklopu jugoslavenskih književnosti realizira prilikom recepcije pojedinih strujanja, tematskih krugova, vrsta i žanrova, i to:

- a) starija je hrvatska književnost ravnopravno zastupljena; srpski realizam obuhvaćen je npr. pripovjetcima Lazarevića, Matavulja ili Domanovića, a hrvatski je zastupljen pripovjetcima Đalskog, Kozarca ili V. Novaka;
- b) što se tiče progresivne književnosti između dva rata udio se hrvatske književnosti posebno ističe; tome naročito doprinosi značajni pripovjedački opus M. Krleže s kojim se, u procesu prihvaćanja što ga ovdje istražujemo, može usporediti samo prozni opus I. Andrića;
- c) u odnosu na prozna djela o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi kao odlučujućem tematskom krugu kad je riječ o recipiranju jugoslavenskih književnosti u NjDR (Čosić, Čopić, Davičo, Lalić, Župančič, Kosmač; itd.) hrvatska je književnost znatno slabije zastupljena; predstavljena je samo Barkovićevom *Dolinom djetinjstva* i Kalebovom *Divotom prašine*;

- d) što se tiče suvremenog književnog stvaranja hrvatska je književnost u odnosu na veličinu svog udjela ravnopravno zastupljena, te je — u skladu s temeljnim stavovima koji vrijede i za prihvaćanje drugih jugoslavenskih književnosti — predstavljena prije svega »suvremenim klasicima«: uz Krležu još i Marinkovićem, Kalebom, Desnicom ili Šegedinom;
- e) relativno je više pažnje, u odnosu na druge jugoslavenske književnosti, bilo posvećeno hrvatskoj dramatici (M. Držić, *Dundo Maroje*; Krleža, *Gospoda Glembajevi*) manje, međutim, hrvatskoj lirici (samo poneka pjesma S. Mihalića, V. Parun i drugih u časopisima);
- f) hrvatska se radio-drama u ovom odnosu jače ističe i to kako radio-drama za odrasle (V. Kuzmanović) tako i radio-drama za djecu (M. Matošec).

3. Djelotvorna recepcija — a mi u NjDR ne prevodimo zbog djelovanja na elitni sloj nego imajući u vidu širu čitalačku publiku — pretpostavlja odgovarajuću sklonost. To u doba socijalističkih kulturnih odnosa znači da je i ta sklonost uvjetovana socijalističkom kulturnom politikom — ili šire uzeto kulturnom revolucijom — a time i novim uvjetima čitalačke publike u društvu koje prihvaća neku književnost. Među odlučujuće kriterije za tu sklonost ubrajaju se u NjDR načela prijateljstva među narodima, humanosti, mira i čovjekova samoostvarenja u društvenim uvjetima realnog socijalizma. To znači da će dominirati ona djela kako vlastite tako i prijevodne književnosti koja daju bitne iskaze o toj tematici, a ne iscrpljuju se u skepsi, razočaranju, bezvremenskom antropomorfizmu itd. To se odnosi kako na progresivnu baštinu tako i na suvremeno stvaranje.

4. Kod prihvaćanja baštine usredotočujemo se, osim na renesansnu književnost, posebno na vlastitu klasiku (Goethe, Schiller), na progresivnu romantiku, naročito onu slavenskih naroda (Ljermontov, Mickiewicz), na realizam, te na progresivna (socijalistička kao i građansko-demokratska) strujanja u tzv. razdoblju između dva rata. Držićevim *Dundom Marojem* (u W. Creutzingerovom uspjelom prijevodu i adaptaciji, čime je drama prilagođena suvremenom gledaocu jedne druge sredine) hrvatska je književnost, što se tiče djelotvorne renesansne baštine reprezentativno zastupljena. Kako u njemačkoj književnosti nema jednakovrijedne tradicije *comédie-dell' arte*, predstavlja ta komedija dubrovačkog dramatičara ne samo hrvatsku književnost već istodobno i čitavu epohu; to potcrtava uspjela inscenacija u Dresden-Radebeulu.

Od ostalih proteklih epoha ima od hrvatske književnosti do sada samo još realizam stanovito značenje u procesu recepcije, (Đalski, Kozarac, Novak), te tu i tamo moderna (A. G. Matoš). Budući da su ti pisci do sada u antologiji zastupljeni samo sa po jed-

nim, po mom mišljenju, dakako, karakterističnim pripovjedačkim djelom, vjerojatno nije došlo do nekog snažnijeg osobnog djelovanja — ukoliko je ono u slučaju prihvaćanja baštine uopće moguće. No, već i u onim djelima kojima je predstavljen, kao npr. u socijalnoj pripovijetki *Perpetuus* K. Š. Đalskog, u suptilnoj psihološkoj analizi Kozarčeve *Oprave* ili u društvenokritičkoj noveli Vjenceslava Novaka *Iz velegradskog podzemlja* koja prikazuje bijedu hrvatskog radnika iz 80-ih godina, ogleda se širina i slojevitost hrvatskog realizma (čak i usprkos tome što vjerojatno najkarakterističniji roman hrvatskog realizma, *U registraturi* A. Kovačića, do sada još nije izašao na njemačkom).

5. Djelo M. Krleže, premda pored pripovjedaka u antologijama (*In extremis; Bitka kod Bistrice Lesne*) zastupljeno samo s četiri djela iz međuratnog razdoblja (*Na rubu pameti*, 1966; *Banket u Blitvi*, 1970; *Povratak Filipa Latinovicza*, 1971; *Glembajevi*, 1972), prihvaćeno je, ne kao naslijeđe, već kao izuzetno utjecajna suvremena književnost. Krleža, predstavljen 1974. još jednom knjigom esaja, postao je tako vodećim hrvatskim autorom i u NjDR.

Razlozi su toj Krležinoj afirmaciji višestruki i proizlaze iz cjelokupnog političko-ideološkog i književno-umjetničkog značenja ovog jedinstvenog opusa moderne hrvatske književnosti, stvaralac spada među najznačajnije ličnosti suvremene svjetske književnosti uopće. Krležino sveobuhvatno značenje za hrvatsku književnost osjeća se, međutim — zbog naravi uzajamnih književnih veza — tek djelomično budući da su od njegovih djela na njemački prevedena samo četiri prozna djela i dramski ciklus o Glembajevima, a ne i njegovo lirsko i esejističko djelo, te da se njegovo cjelokupno borbeno kulturnopolitičko djelovanje kroz više od pet desetljeća, čak i pri najbrižljivijem posredovanju, ne može potpuno prenijeti u druge književnosti. No, već su i ta četiri djela dovoljna da Krleži osiguraju središnje mjesto i u procesu prenošenja u književnost NjDR. Po mom se mišljenju ovako živa recepcija njegova djela temelji na sljedećem:

— na Krležinoj beskompromisnoj kritici ideala, načina života i stavova buržoazije i buržoaske inteligencije (ovdje je on u mnogočemu sličan B. Brechtu, na primjer njegovoj *Dreigroschenoper*), kritici sa stanovišta marksista živa duha;

— na Krležinoj sposobnosti da tu kritiku egzemplificira na događajima i ličnostima konkretne hrvatske povijesti i društva i da je kondenzira do sveobuhvatne kritike sistema; tako ovaj, na hrvatskoj stvarnosti personificiran iskaz dobiva općesvjetsko značenje;

— na Krležinoj izuzetno umjetničkoj sposobnosti da obuhvati sve mogućnosti dotadašnjeg književnog oblikovanja i da ih dovede do nove sinteze; veliki društveno-relevantni procesi ocrtani su jednakom uvjerljivošću kojom su zahvaćena i najtananija psihoanalitička opažanja što idu sve do halucinacija;

— na esejističkom stilu Krležinih romana koji mu otvara mogućnost za neprestanu polemiku na svim područjima ljudske spoznaje, posebno pak mogućnost za polemiku o nazoru na svijet;

— na njegovom superiornom duhovno-satiričnom pripovjedačkom stavu, u kojem se osjeća stanovište stalno angažiranog marksiste;

— na baroknoj rječitosti i istodobnoj živoj slikovitosti (sintezija kao mogućnost umjetničkog oblikovanja) njegova briljantnog stila.

Sinteza tih elemenata dovodi do osebujnog njegovog djelovanja u procesu recepcije. Traženje tipoloških analogija s drugim piscima njemačke književnosti odnosno književnosti NjDR značilo bi uvijek navođenje stanovitih varijanti koje se poklapaju u nekim segmentima, recimo — jednaku kritiku sustava kao kod Brechta (kod kojega je ona međutim ostvarena u svjesnijoj inačici didaktičkog komada) ili sličnu briljantnu polemičnost kao kod K. Krausa (koji pak nije marksist) itd.

6. Značajna je posvemašnja odsutnost istaknutih hrvatskih antifašističkih romana o pokretu otpora u procesu recepcije (izuzmemo li Kalebovu *Divotu prašine*). Tu se ogleda situacija koja je uvjetovana dvojako: s jedne strane stoji činjenica da su idejno i umjetnički osobito istaknuti romani s tom tematikom viđeni unutar jugoslavenskog konteksta uglavnom izvan hrvatske književnosti: tako npr. Čosićevo *Daleko je sunce*, Davičova *Pesma*, Lalićeva *Lelejska gora*, Kosmačeva *Balada o trobenti in o oblaku*; s druge pak strane okolnost da je osobiti prilog hrvatske književnosti unutar oblikovanja antifašističke borbe u pokretu otpora vidljiv na području poezije. Međutim, do sada nije još uspjelo da se ova poezija adekvatno prevede. Pred književnim procesom recepcije stoji takva obveza.

Umjesto toga usredotočuje se recepcija hrvatske suvremene književnosti prije svega na onu danas već afirmiranu generaciju »suvremenih klasika«; nakon Krleže i Slavka Kolara to su u najnovije vrijeme V. Kaleb, V. Desnica, R. Marinković i nešto manje P. Šegedin. Najznačajniji se dio njihova doprinosa toj recepciji sastoji u njihovoj kritici malograđanskih stavova i postupaka, odnosno u diskusiji o humanističkim normama ponašanja u našem vremenu (npr. Šegedinov *Posjet*). Te se teme najčešće ogledaju kroz karakteristične tokove zbivanja u — za Srednjoevropljanina vječno fascinantnoj — Dalmaciji. Kako je ta kritika, npr. u Marinkovićevim novelama, izrečena vedrim, duhovito-ironičnim, a istodobno promišljenim pripovjedačkim stavom, ima tako oblikovana književnost naročito djelovanje u pretežno ozbiljnoj njemačkoj pripovjedačkoj tradiciji. Psihološko-analitička crta kao temeljno obilježje te književnosti (umijeće karakteriziranja čak i kad se radi o čuda-

cima) dalji je važni element koji i s umjetničkog gledišta ubrzava afirmaciju ovih autora u NjDR.

7. Mlađa ili srednja hrvatska proza nasuprot tome za sada nema nikakva značenja u procesu recepcije. Ostavimo li po strani činjenicu da se u procesu književne recepcije vrlo često najmlađi književni razvitak prihvća samo sporadično, i ovdje se ogleda zasad još uvijek u funkcijama diferencirani suodnos dviju književnosti. Perspektiva književnoga razvitka daje nam međutim pravo da sa sigurnošću očekujemo i ovdje manje ili više naglašenu tipološku analogiju; pretpostavke za djelotvornu književnu recepciju time će se nedvojbeno poboljšati.